

Gradimir Aleksić, Jovan Backović,
Jovan Popović i Dušan Stojanović

ETNOLOŠKA ISPITIVANJA U SELU BAČEVcima

(okolina Valjeva)

I

Istraživačka zajednica studenata pri Odeljenju za etnologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu ove, 1975. godine, pored ispitivanja sela Leštane kraj Beograda, počela je da ispituje i središte gradu sela Bačevci, u valjevskoj opštini. Kako su osnovni zadaci Istraživačke zajednice proučavanje posleratnih promena u prigradskim naseljima i selima Srbije, to je veoma rado prihvaćen poziv valjevskog Društva istraživača "Vladimir Mandić Manda" da se članovi Istraživačke zajednice pridruže njihovoj akciji ispitivanja Bačevaca. Osnovni motivi koji su nas podstakli na rad bili su pružanje neke vrste stručne pomoći Društvu istraživača, kao i sticanje sopstvenog terenskog iskustva, koje je dopuna kabinetskoj nastavi.

Terenska ispitivanja obavljena su u dva maha, u periodima između 1. i 5. i 16. i 17. maja 1975. godine. Pre polaska na teren izvršene su pripreme, kako u tehničkom tako i u smislu konsultovanja dostupne literature. Pre svega, upoznali smo osnovne karakteristike valjevskog kraja, zatim gradu o samom selu iz monografije Lj. Pavlovića, izdate 1907. godine kao i članak o noviji valjevskog kraja Jasne Bjeladinović.

Na teren smo pošli opremljeni magnetofonima, fotoaparatom, geografskim kartama i upitnicima Istraživačke zajednice i Etnološkog atlasa. U radu smo primenjivali metode opservacije, intervjua i razgovora. Ispitivanja su vršile četiri grupe istraživača.

U toku istraživanja prikupili smo nekoliko vrsta materijala, i to:

1. - pisani materijal;
2. - zvučni materijal;
3. - ilustrativni materijal:
 - a. - fotografije,
 - b. - skice,
 - v. - crteži;
4. - predmetni materijal;
5. - osim toga, imali smo već prikupljen materijal

iz literature, odakle smo crpili istorijsku gradu.

U selu smo izvršili preliminarne ispitivanja, sakupljajući gradu opšteg karaktera iz svih oblasti, da bismo dobili jasnu sliku o selu. Naročito smo obratili pažnju na promene nastale posle drugog svetskog rata. Već na samom terenu smo upoređivali podatke koje su grupe sakupile, i na taj način ih upotrebjavali.

vali i sadržajno klasifikovali. Većina podataka je snimljena na magnetofonske trake, zbog veće preciznosti proveravanja tačnosti. Međutim, zbog obimnosti i ograničenosti izlaganja, većina podataka za sada neće biti izložena. Naša težnja nije samo terensko o-
bučavanje studenata i prikupljanje materijala za arhiv Istraživa-
čke zajednice, već da ovim putem upoznamo i starije kolege sa na-
šim radom. Nadamo se da će se kritikom, razmenom mišljenja i na-
šom daljom aktivnošću ovaj rad usavršiti i dobiti konačan oblik.

II

Bačevci su selo u Valjevskoj Podgorini 1), smešteno na donjim padinama Maljena, nadvišeno vrhom Lastra (891 m). Od Valjeva je udaljeno oko 15 km na jugu, putem za Titovo Užice. Selo koje ima oko 250 kuća i oko 1.200 stanovnika, razbijenog je tipa. Kuće su grupisane po zaseocima, koji nose naziv po pojedinim po-
rođicama ili po obližnjim toponimima. Rastojanje između najbližih
zaselaka može iznositi i po 2 km, ali su zaseoci urastanjem dobi-
li izgled naselja zbijenog tipa.

U selu se nalazi četvorogodišnja škola, omladinski dom i prodavnica. Saobraća lokalni autobus, koji za Valjevo pola-
zi dva puta dnevno. Crkva, mesna kancelarija i pošta nalaze se u
obližnjem Dračiću. Selo je skoro u potpunosti elektrificirano.

Stanovništvo Bačevca je pretežno doseljeno polovinom XIX veka, i to: iz Starog Vlahi, Polimlja, Njeguša i Gornjeg Ko-
lašina. Starosedeoci su bili Badići, koji su dobili ime po nekom
Obradu, zvanom Bada. Danas se na tu porodicu sačuvala samo uspo-
mena u prezimenu Jakovljević - Badić. Najstariji doseljenici su
Žarkovići (Goge) a najbrojniji su Tabakovići, Ninovići, Đurići i
Savići. Do rata se u selo doselilo nekoliko porodica iz klubar-
skog kraja, dok posle rata uopšte nije bilo doseljavanja. Ali, Va-
ljevo, kao jak gravitacioni centar, uslovilo je da se veći broj
porodica preseli u njega.

Selo oskudeva u vodi. Bukovska reka je najbliža ali i ona je dosta udaljena na zapad. Kroz selo protiče samo Duboki
potok, u kome ima vode jedino posle kiše. Jedinu stalnu veći iz-
vor je na Lastri, ali zbog sipara, težak je put do njega. U selu
ima više bunara koji su uglavnom privatni, pa zbog toga skoro sva
ka kuća ima cisternu za kišnicu. Stoku napajaju u tzv. "lokvama",
koje su bogate vodom samo posle kiša.

Glavne privredne grane su: zemljoradnja, stočarstvo i poslednjih decenija voćarstvo. Najvažnije su žitarice, od kojih
najviše seju pšenicu "goliju", i kukuruz "osmak". Od mahunarki se
je se samo pasulj. Gaji se krompir i povrće. Zemlja je crvenica i
smonica čiji je sloj prilično tanak osim u vrtačama. Od starih o-
račih sprava upotrebljava se plug obrtač i sakovac, mada u selu i-
ma i nekoliko traktora u privatnom vlasništvu. I danas se upotre-
bljavaju drvene drljače. Zemlja se đubri kako premeštanjem torova
i iverjem, tako i stajskim i veštačkim đubrivom. Od stoke se naj-
više gaji ovce, krave i svinje. Od voća su najviše zastupljene

1) Videti: Lj. Pavlović, Kolubara i Podgorina, SEZb VIII,
Naselja 4, Beograd 1907.

šiljive i višnje. Skoro sva domaćinstva bave se poljoprivredom. Najveće prihode ostvaruju prodajom stoke, višanja i povrća. Proizvedenu rakiiju uglavnom ostavljaju za ličnu upotrebu. U Bačevcima je zastupljeno i pčelarstvo. Pčele se gaje u dve vrste košnica: u vrškarama ili pletarama i u sanducima, tzv. "držankama". Med se cedi o Krstovdanu. Iz jedne košnice se tokom godine iscedi od 5 do 10 kg meda.

Zanati su u selu slabò zastupljeni. Međutim, skoro svaka druga kuća se bavi pečenjem kreča, jer se u blizini nalaze veće količine krečnog kamena. U jednoj peći može da se ispeče i do dve tone kreča. Ali, to je naporan posao koji iziskuje neprekidno dežuranje i do 48 časova.

Seljani se bave lovom, i to hajkama ili postavljanjem najraznovrsnijih zamki, uz upotrebu vatrenog oružja. Jazavce i lisice isteruju dimom iz njihovih jazbina. Ptice love pomoću košnica ili kao mamac upotrebljavaju kukuruz kivan u rakiji. Puškom oščmarom najviše love svrake, koje su velike štetočine. Za sitnije štetočine u kući i okućnici upotrebljavaju klopke zvane "pastulje". Za ribolov im služe koševi od vrbovog pruća, levkastog oblika. I danas se dešava da se riba lovi divizmom ili krečom.

Kuće u selu su grupisane po zaseocima, pored puta, i pretežno su pravougaonog oblika. Kuća sa kućištem je odvojena ognjarađom od okućnice, koja je dosta mala i nepravilnog oblika. U kućište se ubrajaaju vajati, čardak, mlekar, šupa, cijepalo, cister-na, sušnica, magaza. Okućnicu čine: staja sa kolištem, svinjac, kokošinjac, obor i klozet. Kuće su sa kamenom osnovom, danas građene od cigle, a rani je od ćerpića. Krov je na četiri vode, pokriven crepom, a rani je šindrom ili krovinom.

U vezi sa brojem i rasporedom prostori-ja u kući zapa-ža se razlika između starijeg i novijeg tipa. Stari tip se najčešće sastoji od dve prostorije. Prva se naziva "kuća", i u njoj je rani je bilo ognjište. Druga je soba. Ispod nje je podrum. Peć se rani je nalazila u sobi, a ložila se iz "kuće". Bila je izgrađena od lomljenog crepa, koji se naziva "rbanj". Kuća novijeg tipa razvijala se u horizontalnom smislu. Sastoji se od odžaklije, pravougaonog oblika, i dve manje sobe, koje se nalaze po njenoj dužini. Kuće su redovno zadnjom stranom ukopane u padinu, a na prednjoj strani nalazi se ulaz u podrum.

Kad je reč o odevanju, mora se reći da se današnja nošnja Bačevana u mnogome razlikuje od starinske nošnje. Od starinske nošnje očuvani su samo neki delovi, kao što su: suknene čakšire, koporan, gunjače i opanci sa šiljcima. Šajkača je osnovno pokrivalo glave, mada se danas nose kako šeširi kratkog oboda tako i beretke. U ženskoj nošnji sačuvani su samo jeleci i starinske suknje, ali bez preklopa, sašivene na boku i skraćene. Od drugog svetskog rata obuću uglavnom čine gumeni opanci i čizme. Tek je nekoliko žena u selu koje tkaju na natri a sve se više upotrebljava kupovna tkanina i vuna za pletenje. Omladina se oblači varoški i tek neki unuk obuče delove starog dedinog odela da bi se slikao. Samo poneko danas napravi "duvanice" i isara ih cvetovima i liskama, dok se gusle i gadlje (gajde) od jarače kože više ne

izraduju. Međutim, u selu ili ima i ponekad neki deda na njima za svira i zapeva unuku stare epske ili šaljive pesme.

Veći orkveni i narodni praznici su prilika da se iskupi mlado i staro ispred Doma; tada se zasniva "trojanac", "ciga zčica", "moravac", a od starijih kola "ruzmarin". Omladina na svojim skupovima često zaigra "klisa", "boša", ili se takmiče u navlačenju klipa, bacanja kamena s ramena, a u novije vreme zaigraju fudbal ili košarku. U selu se danas primenjuju neke starije mere, kao što su stopa, korak, sekira, oka ili tovar.

Društveni život se manifestuje uglavnom odnosima u osnovnoj ćeliji, porodici. Porodica se sastoji, u prostoru, od 5 članova. Nekoliko porodica u selu, na primer Žarković, predstavljaju prelazni oblik zadruge ka inkosnoj porodici. Taj oblik je ostvaren u zajedničkom radu na zajedničkoj zemlji, kao i u korišćenju zajedničke vode, krevane i većeg oruđa za rad. Odvojenost je jedino izražena u samostalnosti stanovanja. Odnosi u porodici su veoma homogeni, u zaseoku već slabe, dok se u selu, u širem smislu reči, društveni život manifestuje preko nekih praznika i radom društvenopolitičkih organizacija. Običaji koji su vezani za porodicu su se održali, ali u nešto izmenjenom obliku. Narodito su se održali godišnji običaji, kao što su: krsna slava, novogodišnji običaji i Uskrs. Međutim, seoska omladina, vaspitavana po školama i drugim organizacijama u duhu socijalističkih načela, utiče na uvršćivanje spona društvenog života u selu. To se ogleda u raznim inicijativama, na primer: organizovanju povremenih skupova u kojima učestvuje čitavo selo, razrađivanje sistema opštenarne dne odbrane, održavanje političkih kurseva, pokretanje akcija za sakupljanja samodoprinosa za izgradnju puta i doma, itd.

U pogledu veré i verovanja mogli smo zaključiti da su sva shvatanja vezana za čoveka i prirodu, pretežno hristijanizovana. Međutim, većina prirodnih pojava shvaćena je veoma racionalno. Uskav je slučaj sa vatrom i vodom, ali kada se govori o nadprirodnim bićima, kao što su vampiri, veštice i vile, lako je uočiti koliko straha ona izazivaju. Veoma su rasprostranjene priče o takvim bićima i događajima vezanim za njih. Po pričanju, u tim događajima aktivno učestvuju i ljudi, i oni su duboko uvereni u njihovu istinitost.

Pored verovanja u posnuta bića, postoje verovanja vezana za određena dane u godini, koja pretenduju da daju objašnjenje određenih običajno-magijskih postupaka vezanih za te dane. Jedna od takvih priča vezana je i za Todorovu subotu. Kaže se da na Todorovu subotu ne valja plesati jer će se pojaviti Todorovi momci sa konjskim zubima, počeće devojke koje predu pa će od njih ostati samo vilice. Evidentno, ova priča nam je ispričana u mnogo više detalja, ali mi se u njih nismo upustili, kao ni u prethodne kavičane priče.

Osim ovoj priči pokušali smo da otkrijemo od koga je ona što nastala. Otkrili smo da takva i slična priča postoji u mnogim delovima Srbije. Takođe se da sad ovaj sličan priču pripisati nekoj od poznatih seljačkih govornika poznatijeg kmeta u selu.